

Sociálno-profesionálna orientácia mládeže a rodina

LADISLAV MACHÁČEK
Ústav filozofie a sociológie SAV,
Bratislava

Procesy reprodukcie sociálno-triednej štruktúry socialistickej spoločnosti, formovanie záloh robotníckej triedy, družstevného roľníctva a pracujúcej inteligencie sú podmienené nielen objektívnymi požiadavkami spoločnosti na odborníkov rozličných profesií, možnosťami získať pre výkon týchto profesií požadované odborné vzdelanie a kvalifikáciu, ale i orientáciou mládeže na rozličné druhy profesiovej práce, príslušné smery stredného a vysokoškolského vzdelania.

V rámci teórie vývoja sociálno-triednej štruktúry socialistickej spoločnosti nachádza svoje miesto i sociologický výskum objasňujúci podstatu, faktory a etapy procesu formovania sociálno-profesionálnej orientácie mládeže. Sociológia, ale aj psychológia [Koščo 1980: 117] a pedagogika [Baláž 1977: 178] nechápu sociálno-profesionálnu orientáciu iba ako istý systém výchovnej a poradenskej pomoci mládeži.

Sociológia vymedzuje sociálno-profesionálnu orientáciu ako reálny spoločenský proces „...sociálne determinovanej a uvedomele výberovej nasmerovanosti formujúcej sa mladej osobnosti k tým alebo iným profesionálnym druhom činnosti a sociálno-profesionálnym rolám a pozíciám“ [Dojnov 1977: 175]. Objektívnym základom tohto procesu subjektívnej povahy v podmienkach socialistickej spoločnosti [Fillipov 1980: 106] sú tak vzťahy spolupráce a vzájomnej pomoci medzi všetkými triedami a sociálnymi skupinami, absencia sociálno-triednych antagonizmov, celkový pohyb spoločnosti k sociálnej rovnodosti, spoločenské potreby istých druhov profesiových činností, ako aj súhrn podmienok a okolností života individua, života jeho rodiny, uvedomenie si svojich možností, vlastností a sklonov.

Teória sociálno-profesionálnej orientácie, ktorá sa rozpracúva v rámci teórie vývoja sociálno-triednej štruktúry socialistickej spoločnosti, nemôže ignorovať skutočnosť, že *profesia* nie je jedinou realitou a *triedu* nemožno zaradiť iba do sveta abstraktných kategórií. Všeobecné zákony dialektiky a spätosti všeobecného a zvláštneho možno aplikovať na vzťah spoločenskej deľby práce, sociálnej a profesionálnej deľby práce, sociálnej a profesionálnej štruktúry, ako aj na vzťah sociálnej a profesionálnej orientácie mládeže. M. N. Rutkevič pripomína, že robotnícka trieda ako „všeobecné“ existuje cez vrstvy a profesionálne skupiny. To však neznačí, že profesie súčasne neobsahujú a nevyjadrujú „všeobecné“, sociálno-triedne. Realita sociálnych rozdielov medzi mestom a dedinou, fyzickou a duševnou prácou, robotníckou triedou, družstevným roľníctvom a inteligenciou v sociálnej štruktúre socialistickej spoločnosti ukazuje na nevyhnutnosť rešpektovať *sociálnu orientáciu* mládeže ako orientáciu mladých občanov vstupujúcich do života na zaujatie istého miesta v sociálnej štruktúre spoločnosti, na vstup do tej alebo onej triedy, sociál-

nej vrstvy a skupiny, na bývanie, život v meste alebo dedine [Rutkevič 196].

V súčasných podmienkach vývoja našej socialistickej spoločnosti sa v sledku prekonávania sociálnych rozdielov, pohybu spoločnosti k sociálnej rovnorodosti a prehlbovania jej morálno-politickej jednoty presadzuje tendencia postupne prekonávať sociálno-triedny charakter sociálno-profesionálnej orientácie mládeže. Ako to výstižne formuloval M. Ch. Titma „... V subjektívnej svete mládeže sú sociálna a profesionálna orientácia vzájomne späté a postupne dosahovanej sociálnej rovnorodosti socialistickej spoločnosti sa nebude čoraz viac opierať o druhú“ [Titma 1977: 19]. Teória i prax výstavby socializmu ukazujú, že v profesionálnom sa stále výrazne a relatívne samostatne prejavuje i sociálno-triedne. Rozlíšenie a objasnenie dialektickej jednoty sociálnej a profesionálnej orientácie mládeže pokladáme za dôležitý prírodný sociológia do úsilia interdisciplinárneho výskumu formovania a sociálneho vývoja mládeže v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti. Na sociologický výskum mládeže to kladie metodologickú požiadavku i empiricky overiť vzájomné prekrývanie sociálnej a profesionálnej orientácie v živnostných plánoch mládeže. Táto úloha je v plnom súlade so závermi dokumentu ÚV KSČ a ÚV KSS (1980) o aktuálnych otázkach ideovo-výchovnej práce, ktoré konštatujú nesprávny vzťah istej časti rodičov a mládeže k robotníckym povolaniam a označujú prekonávanie zotrvačnosti myslenia a predstavy o fyzickej práci, presvedčivé objasňovanie podstatných zmien v charaktere a obsahu práce, v celkovom spoločenskom postavení robotníka za socializmu za náročné úlohy ideologickej práce v súčasnosti.

Sociálno-triedna štruktúra rodiny

Sociálno-triedna determinácia sa najvýznamnejšie prejavuje prostredníctvom rodiny, ktorej materiálne a kultúrne podmienky sa odzrkadľujú tak v dosahovaných školských výsledkoch, ako aj v sociálno-profesionálnej orientácii detí a mládeže. Sociálno-triednu determináciu sociálno-profesionálnej orientácie mládeže sprostredkúva rodina nielen svojím miestom v štruktúre socialistickej spoločnosti, ale aj svojou vnútornou sociálno-triednou štruktúrou. Preto v výskume mládeže a procesov jej sociálno-profesionálneho sebaurčenia silne úsilie rešpektovať zmeny v štruktúre súčasnej rodiny, ktoré sa premietajú v tzv. výchovno-socializačnej funkcii rodiny.

V poslednom období školská správa a štatistika pri regulácii procesov demokratizácie vzdelania uplatňuje metodiku, podľa ktorej sa sociálno-triedny pôvod študujúcej mládeže na stredných a vysokých školách určuje nielen podľa otca, ale aj matky. Metodika tak rešpektuje skutočnosť, že existujú také rodiny, v ktorých robotnícky alebo družstevno-roľnícky charakter sa utvára a identifikuje ako dôsledok sociálno-ekonomického postavenia pracujúcej ženy-matky.

V oblasti cieľavedomej regulácie utvárania sociálno-triednych zdrojov pracujúcej inteligencie prostredníctvom socialistickej školskej politiky treba zaznamenať rešpektovanie druhej tendencie vo vývoji sociálno-triednej štruktúry, ktorá vplýva na sociálno-triednu štruktúru rodiny. Túto novú etapu charakterizuje skutočnosť kvantitatívneho rastu takých rodín, ktorých príslušníci (otec alebo matka, prípadne obaja rodičia) začínali svoju životnú cestu ako robotníci alebo družstevní roľníci a do časového vstupu ich detí na stredné alebo vysoké školy sa presunuli do sociálnej skupiny zamestnancov.

Podrobná analýza, ktorú sme uskutočnili, a najnovšie údaje (pozri tab. 1) dokladá, že procesy formovania sociálnych zdrojov pracujúcej inteligencie prostredníctvom kvalitatívneho a kvantitatívneho regulovania sociálno-triednej štruktúry študujúcej mládeže predstavujú dôležitú oblasť prehľbovania zblížovacieho procesu tried, vrstiev a sociálnych skupín socialistickej spoločnosti. Nielen to. Tieto údaje ukazujú, že vo významnej miere sa postupné prekonávanie sociálno-triednej determinácie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže dosahuje práve následkom sociálno heterogénnych rodín, v ktorých otcovia sú zamestnanci a matky robotníci alebo družstevní roľníci. Podiel rodín s otcom-zamestnancom a matkou-robotníčkou alebo družstevnou roľníčkou nie je kvantitatívne zanedbateľný [Macháček 1980: 527].

Sociologické výskumy jednotlivých kategórií mládeže umožňujú prehĺbiť naše poznanie sociálno-triednej štruktúry súčasnej rodiny. Prirodzene, musíme si uvedomiť, že tieto poznatky nevytvádzajú o rodine takým spôsobom ako údaje mikrocenzov alebo sčítaní ľudu. Ide o *špecifický výsek* z tohto celku prostredníctvom úplného súboru vysokoškolskej a rozličných druhov stredoškolskej mládeže alebo výberového súboru učňov na stredných odborných učilištiach (výskum ideologického oddelenia SÚV SZM r. 1978) a žiakov ôsmych tried základných škôl (výskum ideologického oddelenia SÚV SZM a SÚR PO SZM r. 1980) na Slovensku. Napriek tomu môžeme poznatky o sociálno-triednej štruktúre rodín študujúcej mládeže pokladať za dôležitý zdroj informácií pre sociologickú analýzu výskumu procesov vývoja sociálnej štruktúry rodiny v súčasnej etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Analýza sociálno-triednej štruktúry učňovskej mládeže na Slovensku ukázala, že podľa otca malo robotnícky pôvod 87,3 % a podľa matky 89 %. Výskumný súbor dokladá, že učňovská mládež pochádza predovšetkým z čisto robotníckych rodín — 81,8 % a z rodín robotnícko-družstevno-roľnícko-zamestnaneckých — 12,6 %. Čisto zamestnanecké rodiny predstavujú iba 5,6 %. Z údajov (pozri tab. 2) možno usúdiť, že so vzdelaním otcov-zamestnancov rastie sociálno-triedna homogenita zamestnaneckých rodín. Zo zamestnancov so základným vzdelaním má manželky v tom istom sociálnom postavení 29,2 %, zo zamestnancov s maturitou už 48,9 % a s vysokoškolským vzdelaním dokonca 69,8 %. Z údajov tiež možno konštatovať, že so vzdelaním otcov-robotníkov rastie sociálno-triedna heterogenita robotníckych rodín. Z robotníkov so základným vzdelaním malo manželky v sociálnom postavení zamestnankyne 3 %, robotníkov s výučným listom už 7 % a s maturitou dokonca 19,9 %. Obdobne pôsobí vzdelanie robotníčok na výber ich manželských partnerov: so základným vzdelaním má zamestnaneckého partnera 6,8 %, s výučným listom 8,9 % a s maturitou dokonca 17,3 %. Významným faktorom dopĺňajúcim analýzu sociálno-triednych charakteristík by iste bolo zistenie spôsobu dosiahnutia vzdelanostnej úrovne (denné, večerné, diaľkové štúdium), následnosť získavania vzdelania a pod. Nebolo to však cieľom výskumov učňovskej mládeže a žiakov ôsmych tried základných škôl.

V súvislosti s koncepciou ďalšieho rozvoja výchovno-vzdelávacej sústavy, v ktorej sa dáva veľký dôraz na prípravu značnej časti učňovskej mládeže v odboroch s maturitou, možno očakávať, že tieto procesy sa prejaví v ďalšom prehĺbení sociálno-triednej heterogenity súčasnej rodiny, že sa zväčší podiel rodín robotnícko-zamestnaneckých alebo družstevno-roľnícko-zamestnaneckých.

Túto tendenciu vidieť aj z analýzy sociálno-triednej štruktúry rodín žiakov ôsmych tried základnej školy (pozri tab. 3) na Slovensku. Z robotníkov so základným vzdelaním (ZV) má manželky robotnícky 68,8 %, pričom je pozoru-

Tabuľka 1. Sociálno-triedne zloženie študujúcej mládeže ČSSR, ČSR a SSR (1980)

Druh školy	Počet žiakov vo všetkých ročníkoch	Počet žiakov				z ostatných rodín
		ktorých rodičia boli a sú	ktorých rodičia boli	ktorých rodičia boli	ktorých rodičia boli	
		robotníci	družstevní roľníci	robotníci	družstevní roľníci	
<i>Stredné odborné učilištia</i>						
maturitné triedy						
ČSSR	45 997	65,4	4,6	9,9	1,1	19,0
ČSR	26 414	61,9	4,8	11,5	0,9	20,9
SSR	19 583	70,1	4,4	7,8	1,4	21,6
<i>Gymnázia</i>						
ČSSR	145 249	40,3	2,4	15,5	0,5	41,3
ČSR	91 404	39,1	2,4	18,2	0,5	39,8
SSR	53 845	42,4	2,3	11,0	0,4	43,8
<i>Stredné odborné školy</i>						
ČSSR	215 491	56,3	4,4	13,3	0,8	25,2
ČSR	139 063	53,2	4,5	15,8	0,8	25,7
SSR	76 428	62,1	4,1	8,9	0,8	24,1
<i>Vysoké školy</i>						
ČSSR	147 862	36,8	2,9	19,5	0,9	39,9
ČSR	91 409	33,1	3,5	20,6	0,9	41,9
SSR	56 453	42,9	2,0	17,6	0,9	36,6

Štatistická ročenka školstva SSR 1980

Tabulka 2. Sociálno-triedna štruktúra rodín žiakov 8. triedy ZŠ na Slovensku (1980)

Matka	Otec									Spolu	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	abs.	%
1. robotník — základné vzdelanie	60,4	34,5	12,5	9,3	3,3	10,8	4,4	—	30,6	317	27,2
2. robotník s vyučným listom	6,2	31,8	19,6	4,0	4,3	8,1	2,7	36,4	11,1	176	15,2
3. robotník s maturitou	2,2	3,0	8,9	8,0	2,2	0,5	0,9	—	8,3	34	2,9
4. družstevný roľník	7,1	4,0	8,9	57,3	18,5	1,1	0,9	—	13,3	104	8,9
5. zamestnanec — základné vzdelanie	2,7	7,0	16,1	6,7	43,5	16,1	6,2	—	11,1	127	10,9
6. zamestnanec s maturitou	7,1	13,2	17,9	12,0	25,0	52,5	55,8	9,1	16,7	274	23,5
7. zamestnanec — vysokoškolské vzdelanie	0,4	0,8	10,9	0,0	0,0	7,5	24,8	—	—	52	4,6
8. domáca (inv. dôch.)	11,6	4,9	5,4	1,3	3,3	3,8	2,7	45,5	2,8	67	5,6
9. nemá maturitu	2,2	0,8	0,0	1,3	0,0	0,0	1,8	9,1	5,6	14	1,2
absolútne	225	371	56	75	92	113	186	11	36	1165	
%	19,3	31,8	4,8	6,5	7,5	9,9	16,0	0,9	3,3		100 %

Tabulka 3. Sociálno-triedna štruktúra rodín učňovskej mládeže na Slovensku (1978)

Matka	Otec						Spolu	
	1	2	3	4	5	6	abs.	%
1. robotník — základné vzdelanie	83,6	48,7	27,7	48,8	32,0	3,2	1107	56,4
2. robotník s vyučným listom	12,2	39,8	22,8	19,5	27,2	6,3	541	27,6
3. robotník s maturitou	1,1	4,4	29,7	2,4	1,9	20,6	98	5,0
4. zamestnanec základné vzdelanie	1,4	3,2	13,9	24,4	7,8	20,6	96	4,9
5. zamestnanec s maturitou	1,0	3,7	5,0	2,4	27,2	27,0	95	4,8
6. zamestnanec — vysokoškolské vzdelanie	0,6	0,1	1,0	2,4	3,9	22,2	26	1,3
absolútne	623	991	101	82	103	63	1963	
%	31,7	50,5	5,1	4,3	5,2	3,2		100 %

hodná i homogénnosť týchto rodín z hľadiska vzdelania (60,4 %). Robotníčky s kvalifikáciou majú manželky robotníčky na obdobnej kvantitatívnej úrovni ako predchádzajúca skupina (69,3 %), pričom sa z hľadiska vzdelania orientujú častejšie na partnerky-robotníčky s nižšou úrovňou odborného vzdelania. Robotníci s maturitou vo významnejšej miere prekračujú väzbu na partnerky-robotníčky (41 %) a orientujú sa i na partnerky zo zamestnaneckej skupiny. Z hľadiska vzdelania je príznačné, že maturita umožňuje robotníkom vybrať si partnerky tak robotníčky s maturitou (8,9 %), ako aj zamestnankyne s maturitou (17,9 %) a dokonca zamestnankyne s vysokoškolským vzdelaním (10,7 %). Partnerky s vysokoškolským vzdelaním sa u robotníkov bez maturitného vyskúšania vyskytujú iba sporadicky (0,4 %, 0,9 %). Robotníčky s maturitou zrejme takýto prienik do skupiny zamestnaneckých partnerov nemôžu uskutočniť (11,7 %), pridržiavajú sa robotníckych partnerov (61,8 %).

Na rozdiel od súborov mládeže študujúcej na rozličných typoch stredných alebo vysokých škôl nie je súbor mládeže základnej školy natoľko zmenený sociálno-profesionálnou orientáciou mládeže a reguláciou jej sociálno-triednej štruktúry. Podľa otca získavame takmer klasický obraz sociálno-triednej štruktúry našej spoločnosti: 56 % robotníci, 6,4 % družstevní roľníci a 33,6 % zamestnanci. Táto skutočnosť nám umožňuje podrobnejšie analyzovať celkové rozloženie sociálno-homogénnych a sociálno-heterogénnych typov rodín mládeže v okamihu formovania jej sociálno-profesionálnej orientácie. Najpočetnejšou skupinou sú sociálno-triedne homogénne rodiny. Robotnícke rodiny reprezentujú 37,3 % z celku súboru, zamestnanecké 25,9 % a sociálno-triedne heterogénne rodiny 15,4 %.

Celkový podiel družstevnoroľníckych rodičov našich žiakov ôsmych tried základnej školy je podľa otca 6,4 % a podľa matky 8,9 %. Ide teda o relatívne malý počet, ktorý neumožňuje analyzovať typy rodín vo vzťahu k celému súboru. Utvorili sme preto nový základ (129) tak, že sme vylúčili tie prípady rodín, v ktorých nebol jeden z rodičov vôbec a jeden z nich bol ekonomicky neaktívny. Triedne homogénnych družstevnoroľníckych rodín z tohto celku bolo 33,3 %. Z typov sociálno-triedne heterogénnych rodín prevažoval typ robotnícko-družstevnoroľníckej rodiny (40,3 %) nad typom družstevnoroľnícko-zamestnaneckej rodiny (26,3 %). Muži sú elementom, ktorý v prevažujúcej miere určuje robotnícky alebo zamestnanecký charakter družstevnoroľníckej rodiny.

V súčasnej etape analýzy vzťahu rodiny a sociálno-profesionálnej orientácie detí a mládeže sociologický výskum mládeže môže iba demonštrovať, že triedno-sociálne zaradenie študujúcej mládeže raz podľa otca alebo matky sa vo viacerých prípadoch prejavuje zhodne, ale v niektorých prípadoch divergencovane.

Zostáva však skutočnosťou, že tento prístup skresľuje skutočné pôsobenie rodiny ako istého neopakovateľného výchovno-socializačného prostredia, ktorého charakter určuje nielen sám otec alebo sama matka, ale práve výslednica spôsobu života utváraná ich vzájomnými vzťahmi, hodnotovými orientáciami, vzdelanostnou a kultúrnou úrovňou, spôsobom obživy. Ten sa v značnej miere odlišuje v rozličných typoch rodín, najmä v rodinách sociálne zmiešaných: robotnícko-zamestnaneckých, družstevnoroľnícko-zamestnaneckých, robotnícko-družstevnoroľníckych. Pre sociologický výskum mládeže a rodiny je však nedostačujúce pracovať iba s takto vymedzenými typmi heterogénnych rodín, ako sa neuváži, kto — muž alebo žena — určuje ich charakter.

Utvorenie sociálno-triednych typov rodín v istej miere zastiera význam všeobecného vzdelania pre formovanie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže.

Osobitný význam má vzdelanie ako diferencujúci faktor v robotníckych a družstevnorodinných rodinách, a to tak homogénnych, ako aj heterogénnych. Maturitné vzdelanie získané interným štúdiom na strednom odbornom učilišti alebo inou formou vzdelania popri zamestnaní kvalitatívne mení spôsob života rodiny, v ktorej sa formuje mladý človek. Pri tvorbe sociálno-triednej typológie rodín pre výskum sociálno-profesionálnej orientácie detí a mládeže je nevyhnutné uplatniť prinajmenej kombináciu dvoch faktorov: *triednej príslušnosti a vzdelania*.

Doterajšie skúsenosti ukazujú, že výskumné súbory reprezentatívneho charakteru obsahujú mozaiku rozličných typov rodín, ktoré nie sú kvantitatívne dostatočne zastúpené. Tak napríklad v uvedenom súbore žiakov ôsmych tried na Slovensku bolo 11,6 % homogénnych robotníckych rodín so základným vzdelaním, 10,2 % homogénnych robotníckych rodín s kvalifikáciou, 8,3 % homogénnych zamestnaneckých rodín s maturitou, 3,4 % homogénnych zamestnaneckých rodín so základným vzdelaním, 2,4 % homogénnych rodín s vysokoškolským vzdelaním a pod.

Prispieť k prehĺbeniu sociologickej analýzy vplyvu rodiny na sociálno-profesionálnu orientáciu mládeže predpokladá nielen rozpracovať sociálno-triednu typológiu rodiny. Treba buď zmeniť stratégiu tvorby malých (200—1000) výskumných súborov z reprezentatívnych na typologické, (čisté typy) alebo realizovať veľké sociologické výskumy (súbory 5000—10 000) výskumných osôb, ktoré umožňujú dodatočne vytvárať rozličné typy študujúcej mládeže podľa otca a matky.

Životné plány 14-ročnej mládeže z hľadiska jej sociálno-triedneho pôvodu

Medzi najvýznamnejšie životné rozhodnutia, ktoré rámujú a charakterizujú prechod dospelievajúceho z detstva do ranej mladosti (psychológia ju vymedzuje 14.—17. rokom) alebo do sociálno-vekovej skupiny mládeže, môžeme zaradiť voľbu povolania konkretizovanú v súčasnosti voľbou typu stredoškolskej prípravy.

Analýza životných plánov ôsmakov na základných školách Slovenska potvrdzuje, že v súlade so spoločenskými zámermi považujú, spoločne so svojimi rodičmi, za nevyhnutné získať pre výkon zamestnania príslušné odborné vzdelanie a kvalifikáciu na rozličných typoch stredných škôl. Pracovať bezprostredne po skončení základnej školy zamýšľa iba 2,7 % chlapcov a 2,9 % dievčat. Túto alternatívu s prípadným štúdiom popri zamestnaní uvádza 0,6 % chlapcov a 1,1 % dievčat. Životné plány mládeže v oblasti sociálno-profesionálneho sebaurčenia sú v zásade v súlade so závermi XIV. zjazdu KSČ, v zmysle ktorých sa zabezpečuje, aby čo najmenej mladých ľudí nastupovalo do práce bez predbežného odborného vzdelania a kvalifikácie.

Problém sociálno-triednej determinácie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže sa tak presúva z roviny *práca—štúdium* do roviny *rozličné typy stredného vzdelávania*. V systéme nášho školstva pôsobia v zásade tri typy stredných škôl, ktoré napriek svojmu postupnému zblížovaniu (najmä z hľadiska možnosti pokračovať vo vysokoškolskom štúdiu) spĺňajú isté špecifické poslanie pri príprave odborne zdatných a kvalifikovaných pracovníkov.

Gymnázia pripravujú predovšetkým adeptov všetkých smerov univerzitného a technického vysokoškolského štúdia, *stredné odborné a odborné školy* stredné technické kádre, *stredné odborné učilištia* rozličné profesiové skupiny kvalifikovaných robotníkov. Ak stredné odborné učilištia sa zameriavajú predovšetkým na prípravu budúcich príslušníkov robotníckej triedy a družstevného

roľníctva, tak gymnázia a stredné odborné školy pripravujú budúcich slušníkov rozličných oddielov pracujúcej inteligencie. Výchovno-vzdelávacia sústava je významným nástrojom, ktorého prostredníctvom sa zabezpečujú požiadavky národného hospodárstva na pracovné sily v istej štruktúre podľa kvalifikácie, zabezpečujú sa podmienky reprodukcie sociálno-triednej štruktúry spoločnosti.

Sociálno-profesionálna orientácia 14-ročnej mládeže na Slovensku rešpektuje funkčné poslanie jednotlivých typov stredoškolských zariadení. Z celkového počtu žiakov ôsmych tried sa uchádza o štúdium na gymnáziách 20,4 %, na stredných odborných školách 29,3 % a stredných odborných učilištiach 38,6 %. Celkový počet uchádzačov o štúdium na stredných školách (približne 50 %) a pravu na stredných odborných učilištiach je v istom rozpore so spoločenskými potrebami reprodukcie pracovných síl, ktoré každoročne konkretizujú štatistické údaje a čísla na rozmiestnenie 14–15-ročnej mládeže.

Prvý pohľad na rozloženie sociálno-profesionálnej orientácie žiakov ôsmych tried základných škôl ukazuje, že gymnázium je základným typom strednej školy, na ktorý sa orientujú deti pracujúcej inteligencie s vysokoškolským vzdelaním a úplným stredoškolským vzdelaním. Maturitné vzdelanie robotníckych rodičov vyrovnáva rozdiely v orientácii na gymnázium so skupinou zamestnaneckých rodín. Podiel robotnícko-družstevnorolníckych detí podľa otca dosahuje v celku iba 32,3 % uchádzačov o štúdium na gymnáziách.

Stredné odborné a odborné školy predstavujú typ strednej školy, na ktorý sa orientujú relatívne rovnomerne deti z rodín robotníkov (s výučným listom a maturitou) a zamestnancov (bez odborného vzdelania a s maturitou). Podiel robotnícko-družstevnorolníckych detí podľa otca dosahuje v celku 63,2 % uchádzačov o strednú odbornú školu.

Stredné odborné učilištia sú typom stredoškolského zariadenia, na ktorý sa orientujú predovšetkým deti z družstevnorolníckych rodín a robotníckych rodín, kde otec alebo matka nemá príslušnú kvalifikáciu. Podiel detí robotníckych a družstevnorolníckych rodín podľa otca tvorí v celku 74,7 % uchádzačov o stredné odborné učilište.

V súčasnej etape zdokonaľovania výchovno-vzdelávacej sústavy úsilie pozdvihnúť úroveň odbornej prípravy na strednom odbornom učilišti, posilnenie teoretického všeobecného a odborného vzdelávania, integrácia učebných a študijných odborov, možnosť získať úplné stredné vzdelanie a prípadne sa uchádzať o prijatie na vysokoškolské štúdium — to všetko zásadne mení pozíciu tohto typu v sústave stredných škôl.

Celkový rast spoločenskej prestíže stredných odborných učilišť ako dôsledok zblížovania ich funkcií s ostatnými typmi stredných škôl sa výrazne prejavuje i v sociálno-profesionálnej orientácii mládeže na základných školách. Najmä pre deti z robotníckych a družstevnorolníckych rodín sa stáva rovnocennou cestou k vysokoškolskému štúdiu ako stredné odborné školy a čiastočne ako gymnázium. Z celkového počtu žiakov ôsmych tried v našom výskumnom súbore, ktorí si zvolili túto cestu za vysokoškolským štúdiom, je iba 24,6 % detí zamestnancov, z toho 1,4 % detí zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním. Pre deti z rodín zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním je stále typická tradičná orientácia na gymnáziá ako prostriedok na získanie vysokoškolského vzdelania.

Príťažlivosť štúdia na strednom odbornom učilišti sa však neredukuje iba na možnosť študovať na vysokých školách. Posilnenie teoretického odborného a najmä všeobecného vzdelania mladým robotníkom umožní jednak uplatniť

sa v náročných profesiách, v účasti na riadení v závode a obci, jednak prehlbovať kultúrnosť spôsobu života svojich rodín. Maturita získaná na strednom odbornom učilišti pre chlapcov (28 %) a pre dievčatá na strednej odbornej škole (22,5 %) je orientačným cieľom pre značnú časť 14-ročnej mládeže. Možno oprávnene predpokladať, že zvýšenie počtu robotníkov s maturitným vzdelaním sa prejaví nielen v rastúcich počtoch sociálno-heterogénnych robotnícko-zamestnaneckých rodín, ale azda i v poklese počtu tých slobodných žien (maturantky a vysokoškolačky), ktorých zvýšené nároky na všeobecné vzdelanie, rozhľad a kultúrnosť im dosiaľ neumožnili nájsť vhodného partnera.

Formovanie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže nie je proces zbavený vnútorných protirečení, rodinných rozporov a osobných konfliktov. V našom výskume sme zistili, že v období odoslania prihlášok na rôzne druhy stredných škôl a stredných odborných učilíšť približne 25 % žiakov ôsmych tried základných škôl by si radšej zvolilo inú možnosť. Úroveň identifikácie žiakov ôsmych tried so sociálno-profesionálnou orientáciou neovplyvňuje veľkosť obce, v ktorej žijú. Rovnako nevplyva na úroveň identifikácie typ rodiny (viacgeneračná — 77,2 %, úplná — 75,2 %, neúplná — 76,2 %).

Podstatnejší vplyv na úroveň identifikácie žiaka s uskutočnenou voľbou životnej cesty prostredníctvom sústavy stredných škôl a učilíšť majú sociálne podmienky orientačnej rodiny. Tak napr. v rodinách, kde dosahuje príjem na jedného člena rodiny 600,— Kčs, je identifikácia na úrovni 72,7 %, kým v rodinách s príjmom 1400,— Kčs dosahuje úroveň identifikácie 83,1 %. Nepriamo túto skutočnosť potvrdzuje údaj, že žiaci z rodín so 4 a viac deťmi dosahujú nižšiu úroveň identifikácie s uskutočnenou voľbou ako žiaci, kde je počet detí v rodine menší.

Podrobnejšia analýza identifikácie žiakov ôsmych tried základnej školy s uskutočnenou voľbou strednej školy alebo učilišťa ukazuje, že najvyššiu úroveň (82 %) dosahujú žiaci zo zamestnaneckých rodín, kde aspoň jeden z rodičov má maturitu. Relatívne nižšia je identifikácia žiakov z tých zamestnaneckých rodín, kde aspoň jeden z rodičov má vysokoškolské vzdelanie.

Prestíž jednotlivých typov stredných škôl zohráva tiež svoju úlohu v identifikácii. Najvyššiu identifikáciu dosahujú tí žiaci, ktorí si zvolili *stredné odborné školy* (85,5 %). Celok neidentifikovaných možno rozložiť na menšiu časť, ktorá by šla radšej študovať na gymnáziá (1,9 %) a stredné odborné učilišťa (1,4 %), a väčšiu časť, ktorá by chcela študovať na inom type strednej odbornej školy.

Relatívne vysoká je identifikácia žiakov, ktorí si zvolili *stredné odborné učilišťa* (74,5 %). Časť neidentifikovaných sa orientuje na stredné odborné školy (4,6 %), ale väčšina má problémy identifikovať sa s učebným študijným odborom (18,4 %), a nie s typom prípravy.

Obdobnú úroveň identifikácie preukazujú žiaci, ktorí si zvolili *gymnáziá* (77,5 %). Ich podstatná časť by začínala svoje stredoškolské štúdiá na stredných odborných školách (8,9 %). Medzi žiakmi, ktorí sa uchádzajú o štúdium na gymnáziách, nezistili sme takých, ktorí by mali záujem študovať na strednom odbornom učilišti, alebo ísť priamo pracovať.

Z tejto analýzy vyplýva, že najvyššiu prestíž medzi tromi typmi stredoškolských zariadení si udržiava *stredná odborná škola*. Ak by sme rešpektovali skutočný záujem žiakov, získala by stredná odborná škola značnú časť uchádzačov z gymnázií i stredných odborných učilíšť. Zo stredných odborných škôl je podstatne nižšia úroveň záujmu smerujúca na iné typy stredných škôl.

Z analýzy súčasne vyplýva, že podstata problémov identifikácie žiaka s usku-

točnenou voľbou stredoškolskej prípravky nespočíva v *sociálnej orientácii* (pravovať sa na gymnáziu alebo strednej odbornej škole na vstup do niektorej z kategórií pracujúcej inteligencie alebo na strednom odbornom učilišti na vstup do niektorého z oddielov robotníckej triedy), ale v *profesionálnej orientácii*, vo voľbe odboru alebo špecializácie. V sociálno-profesionálnej orientácii je jej sociálna zložka, ktorú identifikujeme ako orientáciu na rozličné typy stredných škôl, relatívne ustálená. Môžeme to doložiť i údajmi o zámeroch žiakov v prípade neúspechu na prijímacích pohovoroch na pôvodne zvolenú strednú školu. V období realizácie nášho výskumu už 78,5 % z celku uchádzačov o štúdium na gymnáziá úspešne absolvovalo prijímacie pohovory. 1,8 % úspešní žiaci podávali odvolanie (13,4 %), dávali prihlášku na iné gymnázium (4,9 %), strednú odbornú školu (1,2 %), ale na stredné odborné učilište 1,6 %. Obdobne časť adeptov štúdiá na strednej odbornej škole úspešne absolvovala prijímacie pohovory (51,4 %). Neúspešní sa orientovali na gymnáziá (0,3 %) na inú strednú odbornú školu (8,7 %), podávali odvolanie (32,2 %), ale 3,4 % sa rozhodlo podať prihlášku na stredné odborné učilište. Sociálno-profesionálnu orientáciu žiakov ôsmych tried charakterizuje relatívne stabilizovaná sociálna zameranosť, najmä tej skupiny, ktorá sa uchádza o štúdium na gymnáziách.

Záver

V sociálno-profesionálnej orientácii mládeže, ktorá končí základnú školu, výrazne sa prejavuje objektívny proces postupného sociálneho rozvoja robotníckej triedy a družstevného roľníctva. V dôsledku toho sa *sociálna základňa*, z ktorej čerpá spoločnosť zdroje mládeže pre profesie vo sfére duševnej práce ustavične demokratizuje. Kvalifikácia, odborné a najmä všeobecné vzdelanie otca alebo matky v robotníckych rodinách zohráva v tomto procese významnú úlohu. Sociálno-profesionálna orientácia detí z robotníckych rodín, kde jeden z rodičov, ale najmä otec, má maturitné vzdelanie, je podobná sociálno-profesionálnej orientácii detí zo zamestnaneckých rodín. Sociálno-profesionálna orientácia detí z toho špecifického typu robotníckych rodín nevyplýva iba z kvality vzdelania, ale aj životnej úrovne. Zastúpenie skupín s nižšími príjmami na hlavu (600—800 Kčs) je v robotníckych rodinách s maturitou (34,6 %) menšie ako v robotníckych rodinách bez odborného vzdelania a kvalifikácie (51,6 %). Tento rozdiel nevyplýva z absolútnej výšky príjmov rodiny, ale z celkového počtu nezaopatrených detí. V robotníckych rodinách s maturitou má 83,9 % žiakov ôsmych tried iba jedného alebo dvoch súrodencov (v robotníckych rodinách bez odborného vzdelania analogicky 54,9 %).

Prekonávanie sociálno-triednej determinácie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže, ako sme sa to snažili ukázať, realizuje sa diferencovane prostredníctvom jednotlivých typov stredných škôl. Významným faktorom, ktorý determinuje formovanie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže, sú *hlavné sociálne funkcie* gymnázií, stredných odborných škôl a stredných odborných učilíšť. Výraznejšia integrácia stredných odborných učilíšť do výchovno-vzdelávacej sústavy už účinne zasahuje do týchto sociálnych procesov, vplýva na zmenu sociálnej orientácie mládeže v závislosti od jej sociálno-triednej príslušnosti.

Na procesy formovania sociálno-profesionálnej orientácie mládeže nevplývajú iba aktuálne sociálne podmienky života mladého človeka v orientačnej rodine, alebo výchovno-vzdelávací systém. V tejto špecifickej etape účinne pôsobia informácie a poznatky, ktoré získavajú rodičia, blízki príbuzní a mladí

Ľudia o priebehu následných etáp sociálneho rozvoja rozličných sociálno-profesionálnych skupín mládeže. Osobitne sa to vzťahuje na mladú generáciu robotníckej triedy v etape jej prípravy na SOU a v etape jej sociálno-profesionálnej adaptácie v pracovných kolektívoch. Z hľadiska rastu atraktívnosti vzoru vysokokvalifikovaného robotníka s maturitou ako nového spoločensky žiaduceho modelu osobnej sociálno-profesionálnej sebarealizácie treba venovať adekvátnu pozornosť tak procesom úspešného uplatnenia absolventov SOU s maturitou na vysokoškolskom štúdiu, ako aj, a najmä, v robotníckych kolektívoch a náročných robotníckych profesiách. To súvisí, prirodzene, nielen s úrovňou ideovo-výchovnej práce spoločenských organizácií, so skvalitňovaním systému práce s ľuďmi v podnikovej sfére, s tempom intenzifikácie procesov vedecko-technického rozvoja v rozhodujúcich odvetviach národného hospodárstva, ale aj s problematikou záujmovej činnosti detí v PO SZM a pracovnou výchovou v rodine.

Formovanie sociálno-profesionálnej orientácie mládeže je proces, do ktorého čoraz účinnejšie zasahuje spoločnosť zdokonaľovaním výchovno-vzdelávacej sústavy, kvantitatívnou a kvalitatívnou reguláciou prístupu mládeže na rozličné druhy stredoškolskej a vysokoškolskej prípravy, zefektívňovaním činnosti spoločenských organizácií. Rodina v tomto komplexe faktorov formovania sociálno-profesionálnej orientácie predstavuje socializačno-výchovnú inštitúciu, ktorej prostredníctvom sa najúčinnejšie presadzujú tradičné vzory životnej cesty mládeže, sociálno-triedna determinácia tohto procesu.

Sociologická analýza rodiny ako faktora formovania sociálno-profesionálnej orientácie mládeže a analýza sociálno-profesionálnej orientácie mládeže ako faktora vplývajúceho na formovanie socialistického spôsobu života rodiny v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti je perspektívnym bádateľským smerom na rozhraní dvoch, dosiaľ relatívne samostatne sa rozvíjajúcich, špeciálnych sociologických teórií: *sociológie mládeže a sociológie rodiny*.

Literatúra

- Baláž, O.: *Rozvoj spoločnosti a systém pracovnej výchovy*. In: *Rozvoj spoločnosti a výchova*. Bratislava, Veda 1977.
- Dojnov, S.: *Profesionalná orientácia v systéme sociologického poznania*. Problémy mládeže. Sofia, CK DKMS 1977.
- Fillipov, F. R.: *Sociologija obrazovanija*. Moskva, Nauka 1980.
- Koščo, J. a kol.: *Teória a prax poradenskej psychológie*. Bratislava, SPN 1980.
- Macháček, L.: *K špecifickosti sociálno-profesionálnej orientácie mládeže*. Sociológia, 12, 1980, č. 6.
- Rutkevič, M. N.: *Dialektika i sociologia*. Moskva, Mysl 1980.
- Titma, M. Ch.: *Sociálno-profesionalná orientácia mládeže v rozvíjajúcom socialistickom občestve*. Tallin 1977.